zin is dan: „Hij stelde voor de in wezen verschillende kringen zijn wetten". Doch hier maakt men al dadelijk een sprong van *ding* naar *kring*. Daarvan weet de bijbel niets. Want in dit rapport geeft men wel „originair" weer met „naar zijn eigen aard", „van nature", en men doet wel alsof aldus bijbelsche gegevens in rekening worden gebracht. Doch de bijbel weet niets van deze *kring*entheorie. Als Gen. 1 spreekt van „naar zijn aard", dan wordt het daar gezegd van „kruid zaadzaaiende naar zijn aard; vruchtbaar geboomte dragende vrucht naar zijn aard" (vs 11), alsmede van „het wild gedierte naar zijn aard, het vee naar zijn aard, het kruipend gedierte naar zijn aard" (vs 25), doch daarmee is niet gezegd, dat God schiep den k r i n g van het kruid, den k r i n g van de vruchtboomen, aparte k r i n g e n van wild gedierte, vee, kruipend gedierte etc. Zijn de verschillende soorten van planten en dieren „originair zelfstandige kringen", wetskringen in den trant der Calvinistische wijsbegeerte? Indien ja, dan wordt de economische kring toch wel een ontzaglijk ingewikkeld complex van originair zelfstandige kringetjes. Ik spot heusch niet. Maar wat is dan de eigen wet voor het economische leven? Ik geloof wel dat God planten schiep, tarwe en spinazie; en dieren, slangen en koeien; ook menschen schiep Hij. Doch Hij schiep geen sigarenfabrieken, geen autobedrijven, geen departementen; dat zijn allemaal resultaten van menschelijken arbeid, waarbij hij wel het geschapene verwerkte, doch waarbij het altijd de vraag is, of hij het deed naar den wil Gods. Het rapport onderscheidt maatschappij en staat, wat ik ook wil doen; maar ik ontken, dat het zijn twee originair zelfstandige, door God geschapen en onder eigen wet gestelde kringen. Want de mensch, die in staat en maatschappij optreedt, is toch maar één en staat altijd onder één wet. Heel die kringentheorie is als zoodanig problematisch.

8. Nog meer aanvechtbaar wordt alles als van die originair zelfstandige kringen wordt verklaard, dat ze „o p v e l e r l e i w i j z e v e r v l o c h t e n" zijn. Niet alleen dat de zaak moeilijk voorstelbaar wordt. De Roomsche subsidiariteitstheorie, een systeem van concentrische cirkels, is tenslotte doorzichtig. Maar ik versta niet de theorie van z e l f s t a n d i g e, n e v e n geschikte cirkels, die onderling v e r v l o c h t e n zijn. Weer ontken ik niet den enormen denkarbeid, die er ligt achter Dooyeweerd's theorie der structuurvervlechting. Doch het rapport loopt in enkele simpele zinnetjes (staat en maatschappij zelfstandig en nevengeschikt, doch op velerlei wijze vervlochten) toch wat heel erg gemakkelijk heen over ingewikkelde problemen. Voor mijn besef is hier een contradictio in terminis. Wat zelfstandig is, is niet met iets anders vervlochten; vervlechting beteekent het einde der zelfstandigheid. N e v e n g e s c h i k t e terreinen kan ik me in ons polderland wel voorstellen: weiland, sloot, weiland, sloot enz. Doch zoodra die terreinen elkaar op velerlei wijze zouden overlappen, is er m.i. van nevengeschiktheid geen sprake meer. Dit is niet langer een academische kwestie. Want het gaat hier over bedrijfsorganisatie, in het raam van een geweldige religieuze worsteling (zie boven).

9. Het rapport gaat wel simpel uit van de souvereiniteit in eigen kring, doch breekt over de problematiek der vervlechting al vrijwel onmiddellijk den nek. Het wordt nu alles hopeloos tweeslachtig. Het eene moment redeneert men vanuit de gedachte van zelfstandige, nevengeschikte kringen. Dan kan men zeggen: souvereiniteit in e i g e n kring; de overheid houde zich buiten het bedrijfsleven en bedrijfsorganisatie. Maar even later ontdekt men weer de vervlechting, en erkent men de overheidstaak. Eén van tweeën: het bedrijfsleven is een e i g e n kring: dan heeft de overheid zich afzijdig te houden. O f: staat en maatschappij zijn op velerlei wijze vervlochten; maar dan heeft de overheid hier een eigen recht en taak en dan wordt het zaak precies te definiëeren, welke opdracht God aan de overheid gaf ook op het „terrein" van het bedrijfsleven. Maar omdat het rapport over de innerlijke tegenstrijdigheid der fundamenteele constructie heenhuppelde, komt het er niet meer uit. Men stelt nu voorop: de bedrijfsorganisatie m o e t uit het bedrijf zelf opkomen. Geen overheidsbemoeiing dus. Doch al gauw klinkt het: z o o v e e l m o g e l i j k moeten de regelingen uit vrijwillige samenwerking tot stand komen. Met dat „zooveel mogelijk" verlaat men het p r i n c i p i e e l e spoor, want de zaak wordt nu een kwestie van p r a c t i s c h e u i t v o e r b a a r h e i d.

10. Dat valt temeer op, gezien de oppositie in het rapport tegen het R.K. subsidiariteitsprincipe. Al geeft het rapport toe, dat de hieruit „getrokken practische conclusies in verschillende opzichten het antirevolutionaire standpunt naderen", toch handhaaft het nadrukkelijk dat met het R.K. beginsel „het gevaar van staatsoverheersching is gegeven". Men acht bij Rome geen „p r i n c i p i e e l e rem tegen de doordringing van het bedrijfsleven door de staatsmacht" aanwezig. Natuurlijk verwacht men nu, dat het A.R. standpunt wél zoodanige p r i n c i p i e e l e r e m zal bieden. Het rapport meent, dat die rem aanwezig is in de idee der „souvereiniteit in eigen kring". Doch deze vermeende principieele rem wordt al bij voorbaat krachteloos gemaakt door het principe zélf: de kringen van staat en maatschappij zijn veelszins v e r v l o c h t e n. De souvereiniteit in eigen kring breekt stuk op de idee der vervlechting. Want de velerlei vervlechting maakt, dat men de zelfstandigheid van 't bedrijfsleven slechts handhaven kan, v o o r z o o v e r d a t p r á c t i s c h m o g e l i j k i s. Daarom meen ik, dat in het aldus geformuleerde A.R. standpunt geen principieele rem meer aanwezig is. Men moet dan ook niet doen alsof de Roomschen practisch óns standpunt naderen; de kwestie ligt juist anders. Ondanks ons eigen uitgangspunt naderen we in de p r a c t i j k het standpunt der Róómschen. Wij hebben geen principieele rem meer. „Zooveel mogelijk" beteekent: wij wijzen principieel staatsoverheersching af; doch we aanvaarden die voorzoover de ontwikkeling van het leven ertoe dwingt. Men erkent, dat in „een tijd als den tegenwoordigen..... de economie veelszins nationaal moet worden geleid" (p. 8). Typeerend is vooral op p. 11: „Hoever deze originaire bevoegdheid..... i n c o n c r e t o reikt, h a n g t i n s t e r k e m a t e a f v a n d e b e s t a a n d e s i t u a t i e (de practijk dus!!); in het bijzonder bij den huidigen chaotischen toestand (!!) zal..... de Overheid u i t h o o f d e v a n h a a r t a a k (!!!) in sterke mate in het b e d r i j f s l e v e n m o e t e n i n g r i j p e n". (Spatiëeringen etc. van mij.) Ik vraag nu echter: waar is nu uw principieele rem tegen de staatsoverheersching? Want vandaag is er niet slechts de chaos; doch is er ook de organisatie. In het heele raam van de U.N.O.-ideologie wordt de economie almeer overheidsaangelegenheid; en Nederland is met zijn politiek (Indië!) en economisch (Marshall-plan!) bij die ontwikkeling ten nauwste betrokken. Dat is niet maar een voorbijgaand naoorlogs verschijnsel; deze ontwikkeling hangt samen met de heele U.N.O.-idee. Door de armoe, doch vooral door de U.N.O.-politiek verliezen we, economisch ook, almeer onze zelfstandigheid. En als nu noodgedwongen de overheid almeer het bedrijfsleven gaat inpalmen, waar is dan de principieele rem bij ons? „Zooveel mogelijk" zelfstandig. Doch als straks de internationale ontwikkeling ook hier leidt tot de volledige absorbeering van het bedrijfsleven door den staat, en staat en maatschappij v o l l e d i g v e r v l o c h t e n raken in de internationale antichristelijke ontwikkeling, wat baat ons dan het geroep van „souvereiniteit in eigen kring"? Het proces loopt uit op de totale vervlechting. En toch zullen we dan nog den Antichrist principieel moeten wederstaan! Dat kunnen we niet doen door te orakelen over souvereiniteit in e i g e n kring op een moment, dat we toegeven dat de Overheid u i t h o o f d e v a n h a a r r o e p i n g al sterker moet ingrijpen in het bedrijfsleven. De tijd kon wel eens niet meer ver zijn, dat van een eigen kring van het bedrijfsleven heelemaal geen sprake meer is, omdat de Overheid krachtens haar roeping zich genoodzaakt ziet volledig in te grijpen. Het groote vraagstuk is niet de m a t e van het Overheidsingrijpen, dat geeft U zelf toe. Doch hét vraagstuk is de w i j z e van het Overheidsingrijpen; het gaat om de n o r m e n, waarnaar O v e r h e i d èn b e d r i j f s l e v e n handelen. Daarom temeer had over souvereiniteit in eigen kring hier gezwegen kunnen worden; want dan hebben we het alleen nog maar over het a a n d e e l van overheid en bedrijf beide in economicis. Doch veel had gezegd moeten worden over de w e t t e n, die de Heere aan overheid en bedrijf te dien aanzien gaf. Het dichtlaten van de Schrift wreekt zich nu reeds.

11. Wanneer de commissie nu vanuit haar uitgangspunt tot een bepaling komt omtrent de onderscheiden taak van overheid en bedrijfsorganisatie, wordt gezegd, dat de overheid heeft te waken voor het algemeen belang; ondernemers en arbeiders zijn „niet de eerst aangewezen hoeders van het algemeen belang, mede omdat zij het daartoe vereischte overzicht veelal niet kunnen hebben". Echter mag hun behartiging van het bedrijfstakbelang geen groeps-egoïstisch karakter dragen; ze moeten daarbij „het oog houden op het geheel, waarin dit een dienende functie geeft".

Hoe iemand het oog moet houden op het geheel waarvan men eerst zei, dat hij dat niet kon overzien, is me niet erg duidelijk. Maar afgezien daarvan, deze omschrijving der respectieve taken lijkt me niet gelukkig. Het bedrijfsleven dient ongetwijfeld ook het algemeen belang; anderzijds dient de overheid dat algemeen belang slechts in eigen, beperkte mate. De afgrenzing: bedrijfstakbelang-algemeen belang is daarom onjuist.

Belangrijker evenwel lijkt het me, dat hier een zwaar accent wordt gelegd op: behartiging van b e l a n g e n. Ondanks de waarschuwing tegen groepsegoïsme, krijgt de behartiging van het eigen b e l a n g hier een nadruk, die voor een Christen niet aanvaardbaar is. We zijn niet in de wereld gezet om onze belangen te behartigen, doch om den Heere te d i e n e n. Ik weet heel goed, dat de belangen van een volk door de overheid worden gedlend; doch toch alleen maar omdat de overheid l i t u r g i s v a n G o d, en een taak te vervullen heeft in Zijn rijk. En datzelfde geldt van het bedrijfsleven. Ze hebben een t a a k, een a m b t. En alleen aan de getrouwe ambtsvervulling is de zegen verbonden. Het Nazi-régime behartigde op zijn manier ook het algemeen belang van het duitsche volk. Maar het diende God niet, en daarom ook het algemeen belang niet.

Als men over het ambt zwijgt en het belang op den voorgrond stelt zit men voorts onmiddellijk met de verhouding algemeen belang-groepsbelang etc. vast. Wat moet praevaleeren? In Duitschland werd de enkeling opgeofferd aan de gemeenschap. Doch ook in het rapport heeft tenslotte het algemeen belang de eerste plaats. Daarvoor moeten persoonlijke en groepsbelangen wijken. De bijbel spreekt van deze dingen heel anders. Daar wordt niet de enkeling opgeofferd aan het algemeen belang; doch tegenover „allen en een iegelijk" wordt daar de ambtstrouw geboden. Persoonlijk en groepsbelang mag nimmer het récht der gemeenschap bedreigen; echter mag evenmin omgekeerd het algemeen belang het récht van den enkeling aantasten. Het is me niet duidelijk, waarom in dit belangrijke rapport de ambtsgedachte naar Zondag 12 voor het bedrijfsleven niet is geaccentueerd, en voor de overheidstaak ook hierin geen positie werd gekozen in art. 36.

12. De idee der souvereiniteit in eigen kring werd in den boezem der commissie het struikelblok, zoodra men toekwam aan de kwestie der publiekrechtelijke bevoegdheden, die aan de bedrijfsorganisatie zouden moeten worden verleend. Men heeft elkaar wel kunnen vinden op enkele punten. Maar „sommigen vatten deze verordenende bevoegdheid op als een wijze van rechtsvorming binnen den kring van het bedrijf; anderen zien hier een delegatie van het Overheidsgezag". Als ik het goed begrijp, kwamen beide groepen tot hun opvatting dank zij de..... souvereiniteit in eigen kring! De eerste groep gaat er van uit, dat het economisch leven een eigen terrein is, dat daarom ook zonder overheidsinmenging te zorgen heeft voor eigen rechtsvorming. Dat is toch het A.R. principe? Maar de andere groep zag het gevaar, dat men zoo economisch een aparte Overheid gaat creëeren; de erkenning van de souvereiniteit in den economischen kring beteekent een aantasting van de souvereiniteit in den Overheidskring; want wetgeving is overheidstaak, en dus geen zaak van de bedrijfsorganisatie. De souvereine kringen eten elkaar op. Maar ik begrijp niet, waarom de commissie, toen de heele souvereiniteitsidee zoo onzeker bleek, niet op haar schreden is teruggekeerd. Men loopt al in eigen kring met het principe vast, en handhaaft het dan toch nog als algemeen gezichtspunt, waaronder de heele kwestie moet worden bezien.

13. Terloops vestig ik er de aandacht op, dat men toch wel zonderlinge goocheltoeren uithaalt met dit principe. Toen Schouten onlangs zich tot zijn geestverwanten richtte, redeneerde hij zeer klaarblijkelijk ook vanuit dit A.R. gezichtspunt. Toen er sommigen waren, die de beteekenis van den kerkstrijd voor het samengaan in de politiek aan de orde stelden, haastte Schouten zich om het volk te verzekeren, dat kerk en politiek twee verschillende terreinen waren. Wat in de kerk gebeurde, raakt niet de mogelijkheid van samengaan in de partij. Merkwaardig, dat hij toen aan de vervlechting van kerk en politiek niet dacht. Maatschappij en staat is natuurlijk wat anders. Daarom heeft het probleem der vervlechting hier wel zijn aandacht.

14. Nog even moet ik ingaan op die kwestie der publiekrechtelijke bevoegdheden. Men wil de bedrijfsorganisaties bouwen op de vrije organisaties, zooals die veelszins naar levensovertuiging zijn georganiseerd. Over de technische détails en het tempo waarin dit alles moet plaats hebben, spreekt het rapport vrij uitvoerig, doch ik laat dat alles als in ieder geval voor mij te technisch, rusten. Na echter nog eens als leidend beginsel, dat der vrijwillige samenwerking te hebben geaccentueerd, volgt: „Intusschen kan volmondig worden erkend, dat het voor een efficienten gang van zaken herhaaldelijk noodig zal zijn a l l e n bedrijfsgenooten de door dwang te sanctioneeren verplichting tot het naleven van zekere bedrijfsregelingen op te leggen". Of men deze verordenende bevoegdheid nu al dan niet ziet als voortvloeiend uit delegatie door de Overheid, de bedrijfsorganisatie krijgt toch wetgevende bevoegdheid, en dwangmacht over alle bedrijfsgenooten. Zulks terwille van een efficienten gang van zaken.

Op dit punt nu ben ik allesbehalve gerust. Want ik herinner me, dat Johannes ons spreekt van een wereld, waarin niemand mag koopen of verkoopen dan die het merkteeken draagt van het Beest. En het Beest dwingt, t e r w i l l e v a n e e n e f f i c i e n t e n g a n g v a n z a k e n. Het dwingt állen zonder onderscheid. Ik weet wel: het rapport spreekt nog maar van „zekere bedrijfsregelingen". Maar w e l k e regelingen zullen dat zijn? En h o e zullen ze er uitzien? N a a r w e l k e n n o r m worden die regelingen getroffen? En m e t w e l k r e c h t worden ze opgelegd? Het is onbegrijpelijk, dat het rapport opnieuw de kwestie van den n o r m verwaarloost.

Ik ben doodsbang voor verordening en dwang „t e r w i l l e v a n e e n e f f i c i e n t e n g a n g v a n z a k e n". Efficiency! Maar Kappeyne's wet was efficient, toen hij de minderheden verdrukte. En de Nazi's wisten ook alles van efficiency. En de Antichrist zorgt voor een uiterst efficienten gang van zaken. Want men vergete niet: onze christelijke organisaties mogen in de B.O. vertegenwoordigd zijn, ze zullen daar een minderheid vormen. De meerderheid zal zeker met het Woord des Heeren niet rekenen; en ik ben bang, dat die christelijke minderheid ook meer zal redeneeren uit „beginselen", dan spreken naar het Woord Gods. Ik huiver bij voorbaat voor het toeken-